

Írói névadási tendenciák és stratégiák Kosztolányi Dezső novellái alapján*

1. Bevezetés. Tanulmányomban Kosztolányi Dezső novellái alapján vizsgálom a nevek funkcióját és szövegszervező szerepét. Előzetes feltételezésem, hogy az eltérő műfaji sajátosságok szerint általában eltérő írói névadási szokások és stratégiák feltételezhetőek a regények és novellák szövegeit illetően; ezt a fenti, az írói névadás vizsgálata kapcsán gyakran idézett szerző szövegein keresztül igyekszem bemutatni. Bár a felhasznált névanyag jellege nagy valószínűséggel nem mutat számottevő különbséget a két műfaj esetében, a név szövegszervező, központi vagy periférikus szerepét tekintve már tapasztalhatunk eltéréseket a két műfajt összevetve. Feltételezhető, hogy a novellákban terjedelmi okokból nagyobb teret enged az író az olvasói asszociációknak, hiszen kevesebb lehetősége van olyan kiterjedt, névvel kapcsolatos motívumrendszer működtetni egy-egy kisebb terjedelmű szövegben, mint a nagyobbakban, például az *Édes Anna* című regényben (vö. PÁJI 2014) vagy a *Pacsirtában*. Ugyanakkor a novella rövidsége lehetőséget ad arra is, hogy egy szereplőt a névvel és néhány, hozzá kapcsolódó információval tömören, lényegre törően jellemezzék a szerző. Az alábbiakban néhány, novellákra jellemző tendenciát mutatok be a teljesség igénye nélkül.

A rövidebb terjedelmű novellákban sokszor nincs is arra mód, hogy minden szereplőt névvel szerepeltessen az író; esetenként csak a kulcsfigurák vagy a számukra valamilyen szempontból fontos szereplők kapnak nevet. Bizonyos szövegek esetében nem hanyagolható el a név interkontextuális jellege sem, vagyis a neveknek az a tulajdonsága, hogy az aktuális kontextusbeli értelmezés mellett képesek felidézni korábbi környezeteiket (SLÍZ 2013: 83, vö. PÁJI 2016).

Mindemellett a műfaji sajátosságú névadási szempontoknál is fontosabbnak tartom Kosztolányi Dezső tipikus, jól felismerhető névadási jellemzőinek megragadását, hiszen ez is közelebb viszi a mindenkori olvasót a szerző műveinek nyelvi szempontú, minél alaposabb megértéséhez, valamint lehetővé teszi a különböző szerzők írói névadási szokásainak összehasonlítását.

2. A név interkontextuális jellege és az írói névadási stratégiák. Kosztolányi életművét tekintve az interkontextuális jelleg különösen igaz a sárszegi helyszínen játszódó vagy Sárszeget éppen csak megemlítő szövegek esetében; de akár az olyan, különböző történetekben visszatérő keresztnevek esetében is, mint amilyen az *Anna*. Jó példát szolgáltatnak erre A rossz orvos és a Boszorkány című szövegek, amelyekben az Édes Annához hasonlóan *Anna* nevű szolgáló szerepel. A regényt ismerő olvasóban önkéntelenül is felidéződik a regénybeli Anna-kép, amelyet olyan egyéb, kontextuális tényezők is támogathatnak, mint hogy a Boszorkány című szöveg *Anna* nevű szolgálója is

* A tanulmány az MTA–ELTE Hálózati Kritikai Szövegkiadás Kutatócsoportban, az MTA TKI támogatásával készült.

késsel gyilkol (vö. KDE. 11–14). Ugyanakkor az interkontextuális jelleg természetesen nem csak egy irányba, az azonosságok kihangsúlyozódása felé ható olvasói feldolgozási módot eredményezhet, hiszen a különböző Sárszeg-regények és -novellák felidéznek egymást, így egymást erősítve gazdagítják és árnyalják is az olvasó névvel kapcsolatos összképét, a név asszociációkból felépülő jelentésrétegeit (HORVÁTH 1959, SZEGEDY-MASZÁK 2010, PÁJI 2016). Ennek megfelelően például a Pacsirta regényszövege alapján jellemzően a vidékiesség szimbólumaként emlegetett *Sárszeg* az Aranysárkányban, illetve az Esti Kornél harmadik fejezetében a szöveggörnyezetből származó plusz információk révén már nem egyértelműen negatív konnotációjú, hiszen ezekben a művekben pozitívabb szöveggörnyezetben is megjelenik.

Kosztolányi írói névadását vizsgálva a nevek felhasználását, szövegbeli alkalmazását tekintve előzetesen legalább három jellemző tendencia, alapkategória állapítható meg. Ahogyan a névadás, a névhasználat és a nevek feldolgozása is kategorizáció alapján történik (SLÍZ 2012: 282, 406), úgy maguk az írói névadási tendenciák, szempontok is inkább átjárható kategóriák szerint képzelhetők el ahelyett, hogy zárt csoportokat állapítsunk meg a névadási stratégiák, valamint a nevek szövegbeli kezelését meghatározó írói eljárások típusba sorolásakor. Ráadásul egy-egy szövegen belül több ilyen eljárás is előfordulhat és kombinálódhat. Emellett a nevek sajátossága a sokrétű szociokulturális beágyazottságuk, világról való tudásunkkal való összefüggésük is, amellyel együtt jár összetett szerepük és értelmezésük is. Szemantikai értelemben ugyanis kettős tulajdonsággal bírnak: amellett, hogy megneveznek egy egyedet, másodlagosan egy tágabb kategóriát, egy típust is felidéznek (TOLCSVAI NAGY 2008: 31, SLÍZ 2012: 405).

2.1. A név közszói jelentése mint írói névadási stratégia. Az egyik jellemző névadási stratégia esetében fontos szerepet tölthet be a név szemantikája, a hozzá kapcsolható szubjektív és általánosabb érvényű olvasói konnotációk köre. Esetenként a név közszói jelentésének kiterjedt jelentéshálózata működhet a szövegekben – ideértve természetesen a szó szótári jelentéséhez köthető nagyszámú szubjektív olvasói konnotációt is –, mint ahogyan azt az Édes Anna című regény esetében tapasztalhatjuk. Ez a név lehetséges közszói jelentéseivel is operáló stratégia előfordulhat rövidebb terjedelmű szövegekben is (pl. a Páva című novellában, vö. KDE. 336–341), de a nagyobb terjedelem, egy hosszabb lélegzetű szöveg jobban kedvezhet a névhez köthető olvasói asszociációknak a szövegszervező, jelentésteremtő stratégiák szintjén történő „kijátszásához”, a jelentés-árnyalatok megmutatásához.

2.2. A név szociokulturális beágyazottsága mint az írói névadás eszköze. Egy másik stratégia jellemzően nem a név jelentését hozza játékba, hanem magára a név fontosságára hívja fel a figyelmet, vagy a név „valamilyenségére” reflektál. Ezt teszi poétikai eszközzé úgy, hogy különböző vonatkozásokban a tulajdonnév – Kosztolányi esetében leginkább a személynévhez köthető begyakorolt és konvencionalizálódott háttérismertek, a név szociokulturális beágyazottsága (vö. HAJDÚ 1998, TOLCSVAI NAGY 1997, SLÍZ 2012, FARKAS 2014) – kerül az olvasói értelmezés előterébe. Emiatt az ilyen jellegű olvasói interpretációk többnyire meglehetősen automatikusan mehetnek végbe. Ez az írói eljárás ugyanis azon alapul, hogy az olvasó – a világról való tudásának részeként – alapvető és jól begyakorolt ismeretekkel rendelkezik a nevek használatáról, sokrétű tudása van arról, hogy miképpen működik és milyen szerepet tölt be a szociális érintkezésben a név.

Kosztolányi novelláit tekintve például gyakori jelenség, hogy a szerző jellemzés vagy hosszas magyarázat helyett valamilyen okból a névre irányítja az olvasó figyelmét, így módon kiemelve annak hangsúlyos voltát, illetve minden ilyen szöveggel igazolva azt az elképzelést, hogy ebben az írói életműben, általánosságban véve pedig a „névérzékeny” írók műveiben milyen fontos szerepet töltenek be a nevek (KOVALOVSKY 1991: 10, G. PAPP 2009). Elöljáróban megállapítható, hogy ez a stratégia kifejezetten jellemző Kosztolányi novelláira, de bőséggel található rá példa regényeiben is.

Ezt az eljárást alkalmazza például a szerző a Vakbélgyulladás című szövegben is (KDE. 253–258). A névadás és a névválasztás fontosságát jelzi már azzal is, hogy rögtön a történet elején „névtani kitérővel” indít. Ebben a történetnyitó felvetésben a családnév eredeti motiváltságának az öröklődéssel való megszűnését, a névviselő és a név kapcsolatának, a név jellemző erejének az elvesztését tematizálja az olyan gyakori nevek esetében, mint a *Kovács* (KDE. 253): „Hősöm neve ez: Kovács János. Sietve említem ezt meg, mielőtt szólnék róla. A lak- és címjegyzékben legalább kétszáz embert találunk hasonló névvel. Ha elgondoljuk, hogy ezeknek az embereknek semmi közük a pörölyhöz, az üllőhöz s a kovácmesterség egyéb kellékeihez, nem értjük, miért ragaszkodnak úgy a nevükhöz, melyben valami végtelen szomorúság, a nyelv fantáziaszegénysége nyilvánul meg. Az én emberem története is – azt hiszem – összefügg a nevével.”

2.3. A névtelenség mint sokszínű írói névadási alapkategória. Harmadik névadási stratégiaként általában véve, így Kosztolányi szövegeit tekintve is megkülönböztethető a névtelenség. E kategória első vagy akár nulladik helyen is állhatna a névadási stratégiák számbavételekor, hiszen például rövidebb, epizodikus, esetleg általános érvényű mondánivalóval bíró történetek esetén az író számára természetes módon adódik a névtelenség mint az írói névadás tekintetében „jelöletlen” alapkategória. Még ez az egyszerűnek tűnő eljárás sem alkot azonban homogén csoportot történetbeli funkcióit és motivációit tekintve (vö. KOROMPAY 1999, SLÍZ 2007, PÁJI 2012), sőt a változatos alkalmazhatóság miatt a névtelenség kérdésköre Kosztolányi szépprózai szövegeit tekintve is külön tanulmányt érdemelne.

Regényszövegekben leginkább a kisebb jelentőségű mellékszereplők maradhatnak név nélkül. Ennek speciális esete, amikor valódi neve nincs a szereplőnek, csak bizonyos foglalkozásból adódó, társadalmi szerepéből eredő néven van megnevezve a szövegben. Ilyen a Pacsirtában a *Weisz és társa* nevű üzlet tulajdonosa, akivel szintén *Weisz és társa* néven találkozunk, valamint a kereskedés alkalmazottja, a *Társ*. Míg az utóbbi személy csak ezen a ragadványnéven, ebben a minőségében szerepel, addig Weisz úrnak az üzlet nevével való megjelölése a közösségben betöltött funkciójára utal, emlékeztetve ezzel a legjellemzőbb tulajdonságon alapuló, közösség révén történő motivált névadásra. A szövegben mindez a névviselő társadalmi rangját, megbecsültségét is jelzi: „Szemben velük azonban ismerős ült: *Weisz és társa*, egyedül. Weisz úr magában járt mindig, a társa nélkül, kit csak kevesen ismertek. De azért csak így hívta őt mindenki Sárszegen: Weisz és társa.” (P. 41; kiemelések itt és a további idézetekben is tőlem: P. G.) „Weisz úr intett a vézna, szomorú alaknak, ki a bolt mélyében üzleti könyvek közé temetve üldögélt, lepkelánggal világított üvegkalitkájában. Az kijött, a kirakatba osont, hozta a táskát, létrára mászott, új táskákat emelt le, és panaszos orrhagon megjegyzett valamit. Ő volt a *Társ*, az elkallódott, a félreismert, mellőzött Tehetség, kinek nevét sem tudta senki, és

savanyú arcára a gyomorbadaj volt írva. Bizonyára nem evett oly kitűnő bográcsgulyásokat, mint Weisz úr.” (P. 66.)

A novellákban, rövidebb terjedelmű prózai szövegekben, ahogy azt az alábbiakban a Kosztolányi-szövegeken keresztül is látjuk majd, nem ritka, hogy csak a főszereplő kap nevet, a többi szereplővel csak a kulcsfigurához viszonyított minőségben, közszoí megnevezésben találkozunk (*fiú, feleség* stb.), ahogyan azt a már említett Vakkbélgyulladás című szövegben is olvashatjuk: „*Kovács* szorgalmas hivatalnok. [...] Négy gyermeke van, akik nyafogva csikorgatják délelőttönként a hivatal ajtaját, és van egy felesége, akit senki se ismer” (KDE. 253). Előfordul, hogy maga a főszereplő, a novella kulcsfigurája is csak a történet szempontjából lényeges funkciójában, közszoíval megnevezve szerepel, és a mellékszereplők többsége is csak a vele való relációban van említve. Jó példa erre Kosztolányi novellisztikájából a Szegény kis beteg című szöveg: „*A kis beteg* már nyolc év óta feküdt az ágyban [...]. Az *apa* hősieen viselte sorsát [...]. Az *anya* egész éjjel talpon volt.” (KDE. 226, 228, 230.) Érdekes szövegszervező stratégia, hogy csak a kis beteg névjének neve derül ki a szövegből (*Janka*); bizonyára azért, mert leginkább ő az elszennvedője a kis beteg zsarnokságának. Jellemző azonban az is, hogy maga a címszereplő, a kis beteg említi őt a nevéen először a szövegben (KDE. 227), ugyanis minden szereplő cselekedete a kis beteg óhajának és parancsainak rendelődik alá a történet szerint.

Ahogyan a nevek használatának oka a kommunikációs célszerűség, az egyértelmű azonosítás és a nyelvi gazdaságosság (vö. FARKAS 2014: 125), úgy a rövid terjedelmű történetek esetében éppen a névtelenség funkciói lehetnek ugyanezek. A fenti szövegek alapján is belátható, hogy egy rövidebb novellában a főszereplő köré rendeződő alakok szerepei vagy társadalmi funkciói is megfelelően azonosítják a történet résztvevőit. A kis terjedelmű novellákban természetesen adódhat az író számára a névtelenség és a szerepekkel való azonosítás mint névadási alapkategória. Ugyanakkor a névtelenségnek egyfajta távolságtartás, személytelenség is lehet a célja (FARKAS 2014: 129), például amikor a szerző egy rövid és általános emberi történetet közvetítő novellában a többi szereplőt névtelenül hagyva a főhősre irányítva ezáltal is a figyelem fókuszát.

A fentiek következtében feltételezhető, hogy előzetesen legalább három vagy több jellemző tendencia mutatható ki Kosztolányi novellisztikájában – valamint tágabb összefüggésben vizsgálva: írói névadási stratégiájában – a név, valamint a névtelenség szövegbeli funkcióját, szövegszervező szerepét tekintve.

3. Az írói névadásra vonatkozó vizsgálatok alapja a Kosztolányi-szövegek esetében. Kosztolányi KOVALOVSKY MIKLÓS (1991: 10) és G. PAPP KATALIN (2009: 7) terminusával élve „névérzékeny” író: szépirodalmi és publicisztikai írásait ismerve számos olyan, a nevek, a név fontosságára vagy éppen csak a történet egy jelenete szempontjából hangsúlyos voltára vonatkozó szöveghelyet találunk, amely jó anyagot ad az írói névadás indokolt és megalapozott vizsgálatához (pl. Kosztolányi 1931/2002). Emellett azonban ezek a szövegrészletek – esetenként egymásnak ellentmondó tartalmuk miatt – nem nyújtanak és nem is nyújthatnak egyértelmű és általános érvényű irányelveket a szerző írói névadási stratégiáival kapcsolatban (PÁJI megj. e.).

Ez az anyag olyan elszórt, szöveghelyek szintjén jól megragadható, névre vonatkozó megjegyzésekből, nyilatkozatokból, szépprózai munkákban sűrűn felbukkanó narrációbeli és párbeszédekben megjelenő közvetett vagy közvetlenebb megnyilvánulásokból áll össze, amelyek révén más írók életművéhez viszonyítva sokszor kedvezőbb lehetőségek

van következtetni Kosztolányi nevekről való gondolkodásmódjára és műgondjára. Az ilyen jellegű szöveghelyeknek a meglehetősen gyakori és szembetűnő felbukkanása, illetve szemléletes gondolati anyaga az, ami igazán jól illusztrálja a szerző „névérzékenységet”, különösen indokoltta téve Kosztolányi írói névadásának vizsgálatát, egyben magyarázva az írói névadás témakörében kiemelkedő idézettségét (vö. KOVALOVSKY 1934).

4. Kosztolányi és a szövegváltozatok. Az írói névadást vizsgálva érdemes tekintetbe vennünk Kosztolányi jellegzetes írói módszereit. A kritikai kiadások több ízben tesznek említést Kosztolányi vágásos-ragasztásos módszeréről, mellyel hosszabb kéziratait alakította (JÓZAN–PARÁDI 2011: 411, BUCSICS 2013: 623, PARÁDI 2014: 1033). Ennek az eljárásnak a lényege, hogy a szerző a már kész kéziratlapokat ollóval feldarabolta, és a megtartani kívánt fogalmazványrészeket megváltoztatott sorrendben ragasztotta egymás alá, majd az így kialakult szövegváltozatokon eszközölt javításokat. Általános gyakorlatnak mondható a szerző kisebb, folyóiratban megjelent szövegeit tekintve az is, hogy az újraközlések alkalmával kisebb-nagyobb változtatásokkal publikálta korábbi novelláit (SZEGEDY-MASZÁK 2010: 78–79, TÓTH-CZIFRA–VERES 2011: 406, SZILÁGYI 2012: 49).

A Magyar Helikon kiadásában Kosztolányi Dezső elbeszélései címmel megjelent kötet Jegyzete is kitér arra, hogy a szövegváltoztatások esetenként címet, így akár természetes nevet is érinthettek (RÉZ 1965: 1289). Például a korábban *Ilike az asztalnál* címen megjelent szöveg későbbi variánsa az *Ozsonna* címet viseli, és a főszereplő kislány neve *Ilike* helyett *Piroska* lett (KDE. 84–87).

Ez a jelenség már átvezet a szerző nagyobb lélegzetű szövegeiben jól vizsgálható írói névadásbeli változtatások kérdésköréhez (l. pl. BUCSICS 2013: 622–623, PARÁDI 2014: 1036–1040), amely figyelemre méltó és beszédes anyagot szolgáltathat az írói névadással foglalkozó kutatások számára. Ezeknek a névváltozatoknak a vizsgálata, bár számos tanulsággal szolgálhat az írói névadás mechanizmusának szempontjából, nem tárgya a jelenlegi dolgozatnak (l. viszont PÁJI megj. e.). A korai novelláknak a kritikai kiadás keretei között jelenleg készülő kiadása azonban jó alapot fog nyújtani a novellák szövegváltozatainak névtani irányú vizsgálataihoz is. Így az egyéb, írói névadást érintő vizsgálatok mellett akár a névadásbeli változtatások esetleges műfajbeli különbségeinek a kritikai kiadás formájában már megjelent regényszövegekkel (Aranysárkány, Pacsirta, Édes Anna) való összevetésére is lehetőség nyílik majd.

5. A vizsgált anyagról. Az alábbiakban konkrét szöveghelyeken keresztül vizsgálva elemzem a novellákban megjelenő nevek lehetséges szerepeit és viselkedését. Bár ez szövegenként más és más lehet, úgy gondolom, néhány tipikusabb tendencia megragadható a nevek szövegbeli jellegzetességeit és funkcióit tekintve, a feljebb felvázolt kategóriákat alapul véve. A vizsgált anyagot mintavételszerűen válogattam ki a már említett, Kosztolányi Dezső elbeszélései című kötetből (1965). Összesen harminc novellát vettem névtani elemzés alá.

Általánosságban megállapítható, hogy a szövegben megjelenő név – ha esetenként csak említés, narrációbeli magyarázat vagy a szereplő általi kimondás révén is – Kosztolányi írói névadása és nevekre vonatkozó megjegyzései vagy a szereplők reflexiói okán számos esetben az olvasó figyelmének fókuszába kerülhet. A név vagy valamiképp a névre utalás funkciója nagy változatosságot mutat az egyes szövegeket tekintve. A névnek az értelmezésben betöltött szerepe az egyéni olvasói interpretációk függvénye is, de

a szemléletes esetek elemzésének következményképpen megállapítható egy-egy jellemző tendencia.

A nevezett kötet címében szereplő *elbeszélés* műfajmegjelölés és az általam használt *novella* megnevezés között az írói névadás vizsgálatát tekintve nincs számottevő, műfaji okokból fakadó különbség, vizsgálatomban ezért szinonim terminusokként kezelhetők. Tapasztalatom szerint a szóban forgó kötetben található szövegeket az újabb szakirodalom gyakrabban illeti a *novella* műfajmegjelöléssel.

A kvázi esetleges, mintavételes kiválasztás során igyekeztem olyan szövegeket is beemelni a vizsgálatba, amelyekben talán már első pillantásra fontosnak tűnhet a név. Ezek a szövegek főképpen azok közül a novellák közül kerültek ki, amelyeknek a címe egy vagy több tulajdonnevet tartalmaz. Az ilyen típusú szövegek akár egy főbb típust is képezhetnek. Több szöveget összevetve példákat láthatunk arra, mi lehet a „címnevet” (azaz cím szerepében álló nevet) viselő novellák tipikus sajátossága, és melyek azok a konkrét szöveghelyek, amelyek miatt a név tematizálódását tekintve „erősebb” vagy „gyengébb” szövegeknek tekinthetők az írói névadást és név szemléletet érintő műgond tekintetében. A vizsgált novellákat igen sokféle, az írói névadás tekintetében releváns szempont szerint sorolhatjuk egy-egy nyitott kategóriába. Az alább felvázolt lehetőségek természetesen nem kizárólagosak, a tematikus összekapcsolások csak egy-egy lehetséges nézőpontot és kategorizálási lehetőséget tükröznek, hiszen a szövegek névtani tekintetben elrendezhetőek más tendenciaszerűségek szerint is az egyéni olvasói értelmezések függvényében.

6. A név mint a világról való tudás része és a megnevezés mint közösségi-társadalmi cselekvés a Kosztolányi-novellákban. Érdekes és jellemző típust képezhetnek azok a novellák, amelyekben a név kimondása vagy leírt alakja kap hangsúlyos szerepet. Ezek a szövegek leginkább a fentebb másodikként említett írói stratégiába illenek bele: a szerző a név vagy a névhasználat reflektáltságán keresztül üzen valamit az olvasónak azáltal, hogy az olvasó névről és névhasználatról való alapvető ismereteit, a név társadalmi „működéséről” való tudását mozgósítja szinte észrevétlen módon. Ezekben a novellákban névlélektani szempontból némiképp a természetközeli népek névről való felfogása, a névvarázs idéződik meg implicit módon (l. HAJDÚ 2003: 121). Ez az alapjaiban kifejtetlen, társas környezetbeli névmágia működteti A cseh trombitás című szöveg névhasználatát is (KDE. 49–54). Ebben az öregedő, erejét lassan elvesztő trombitás, Sznopcsek Beethovent pillantja meg egy hangversenyteremben, de találkozásuk és bemutatkozásuk után nyomát veszti a ködalaknak. A név kimondása mint a látottakról való megbizonyosodás fontos szereppel bír a novellában. Érdekes tény, hogy a szövegben csak a trombitás mondja ki egyszer a zeneszerző nevét; és ugyan fontos jelenet, amikor az alak bemutatkozik, de magát a bemutatkozás aktusát, a név kimondását nem követheti nyomon az olvasó, csak a narrációban jelenik meg annak megtörténte: „Az idegen hátrafordult és a szemébe nézett, nem volt meglepődve, egész arcát feléje emelte, és kezét nyújtott, mintha már régen ismerték volna egymást. A trombitás most hebegni kezdett, de az idegen – nagyon természetesen – megfogta a kezét, reá nézett és kimondta a nevét.” (KDE. 52.) A narrációban sem bukkan fel a szereplő azonosítására a *Beethoven* név, csak az *idegen* közszóval azonosítja a szöveg. Ez a névvel való játék, pontosabban a hiteles név hiánya meghagyja az olvasó számára annak eldöntését, hogy a fikcióbeli trombitás Sznopcsek kísértetet láthatott-e, vagy csak képzelődött.

A név kimondása szintén visszatérő, fontos jelenet a Mária című szövegben is (KDE. 117–120). Ebben a történetben, melyben a feleségébe szerelmes szerkesztő elnézi bosszúálló felesége szeszélyeit, a név ismétlődő elhangzása mágikus, szertartásos aktusnak tűnhet, világossá téve az olvasó számára, mennyire a nő befolyása alatt áll a férj: „Ez a bikadöntő, vaskarú dalia komikusan szerette a feleségét. Szertartásosan csókolta. Ha nem látta, ábrándozott róla. Gyámoltalan, diákos szenvedéllyel *becézte*. Naiv szeme valahányszor őreá nézett, könnybe lábadt és esdekelve szomorúan tágult ki. – Mária... Mária... – sóhajtotta fuvolázó hangon. Ez a szó úgy hangzott a szájából, mint valami nagyon ijedt, nagyon fájó és illedelmes segélysikoltás.” (KDE. 117.)

A becézetlen, visszatérő névalak utal a feleség férjjel szembeni dominánsabb voltára. A helyzet kialakulásának érzékeltetésére szintén segítségül hívja a szerző a használt névforma megváltozásának tényét: „Két évvel ezelőtt ugyanez a *Mária Marika* volt még, és vidéken, egy csendes, szürke és szomorú magyar városkában írt. Írásait áhítatosan másolgatta a sorvezető gondos használatával, és küldte-küldözgette a szerkesztőségnek. *Marikát* rendszeren két sorban intézték el. [...] És szegény *Marika* szinte belesápadt a gyűlölködésbe. [...] Az Ulászló-drámának a férje vetett véget. Egy ipari kongresszusra kellett leutaznia a vidéki városba, hogy lapjainak tudósítást küldjön. Akkor ismerkedett meg *Marikával*. [...] Örülten megszerette, és egy szép estén a városi erdőben először fuvolázta fülébe: – *Mária... Mária...*” (KDE. 118–119.)

A szöveg névhasználatára jellemző, hogy az alárendelt szerepű férj neve nem derül ki, míg Mária ösellségei, a korábban felette ítélkező nagy írók, akiket most ő utasíthat el, kapnak nevet. Sőt a botrányt kirobbantó író nagyságát éppen egy, a névvel kapcsolatos megjegyzés teszi érzékletessé: „Egy délután kéziratot hozott a posta. Bér Gyula küldte, a nagy és híres Bér, kinek *nevével* telve voltak az összes lapok” (KDE. 120). A lap új, Mária által preferált szerzőjét is egy névre vonatkozó, kettős értelmű megjegyzéssel jellemzi Kosztolányi. Utalhat egyrészt a szerző rossz hírére, közösségbeli elismertségére, másrészt arra is, hogy nevének hangulata, etimológiai jelentése már eleve rossz benyomást tehet a lap olvasóira, taszíthatja őket: „Végre egy új nőíró is jelentkezett, valami unalmas és hosszadalmas vidéki néni, kinek már pusztá *nevétől* is futottak az olvasók” (KDE. 120). Érdekes, hogy a konkrét név szerepeltetése itt is lényegtelen, a névre vonatkozó idézett állítás mégis beszédes. A vidéki kisváros, Mária korábbi lakhelye tipikus és jellegtelen, így ennek a településnek a neve sem derül ki a szövegből.

Szimbolikus, névmágiát idéző jelentéssel bír a Kártya című novellában az a jelenet, amikor a hamiskártyás Aalberg Cézár a börtönből való szabadulását követően először fog a kezébe kártyát: „Friss kártya volt, karácsonyi kártya, most került ki a kártyagyárból, még érezni lehetett rajta a festék szagát. Szédülő fejjel bámulta. A csúnya, gyötrelmes figurák, a szörnyek, fantomok, akikkel annyit társalgott, most újra elküldték neki *névjegyüket*, és emlékeztették valamire.” (KDE. 97.) A főszereplő arisztokratikus hangzású keresztnévet visel: a *Cézár* ritkaságával már önmagában is utalhat a névviselő valamilyen tekintetben különleges voltára. Erről a névről a *császár* méltóságnévre is asszociálhat a befogadó; ez akkor nyer szimbolikus értelmet, amikor a főszereplőt a családjával kártyázva újra magával ragadja a játékszenvedély: „Hosszú, hajlékony ujjaival végigtapogatta a kártyát, és a finom ujjakban újra felébredt a látnoki művészet, a boszorkányos varázs, amivel évekig nyitogatta mások erszényét. A gyalázatos, a piszkos kártya, hogy megalázta őt, a kártya *urát*, az ezresek *urát*, egy filléres hajsza”. (KDE. 98.) A novella abba a típusba is beleillik, amelyben csak a kulcsfigurák, a főszereplők, illetve

esetleg a főszereplő számára valamilyen szempontból fontos személyek kapnak nevet. Jellemző, hogy olyan mellékszereplők, mint a most tárgyalt történetben Aalberg Cézár fia és felesége, névtelenek maradnak a történetben; csak a főszereplő nézőpontjából lényeges szerepükben, köznévi megnevezéssel szerepelnek a narrációban: „*Aalberg Cézár* szeptemberben szabadult ki a börtönből. [...] Októberben már együtt lakott *a feleségével és a hatéves kisfiával*, a Nyúl utcában, ahol egy kertre nyíló tiszta hónapos szobát bérelt. Késő délután »jött haza« *Cézár*. [...] *Cézár* szótlanul nézett maga elé. Már éjfélre járt az idő. *A felesége és a gyermeke* minden pénze előtte volt és nem tudott szabadulni tőle.” (KDE. 96, 98.)

Egy halott személy kilétének megismerése és a képzeletben felépített alakhoz való ragaszkodás története rajzolódik ki az Amália című szövegből (KDE. 288–293). A történet kezdőjelenetében az elbeszélő, aki a történet idején még gyerek, a képen szereplő lány kiléte felől érdeklődik, így tudja meg Amália nevét. A szöveg befejező jelenete pedig a név kimondása, mely szimbolikusan azt is jelentheti, hogy a főszereplő kisgyerek a név kimondásával áhítatosan éltetve őrzi Amália emlékét.

A titkolózó névadás ugyanakkor az álca, a rejtőzködés, a bármilyen névvel való behelyettesíthetőség képzete révén egy jellemző társadalmi típust idézhet fel az olvasóban az X... kalandornő című történet kapcsán (KDE. 308–313). A történet Y... pályaudvaron kezdődik, és a típusleírást támogatja a név helyettesíthetősége: „Ismerem ezt a típust. Ezek azok az előkelő szélhámosnők, akik sötét vasárnap délután becsöngetnek a lakásunkba, hitvány egyiptomi cigarettákat árulnak, gyűjtenek leégett tót iskolákra, árvíz-károsultak javára, kalandra is hajlandók, de az első óvatlan pillanatban elemelnek egy órát vagy egy gyűrűt.” (KDE. 309.) Ebben a szövegben is szerepet kap a névvarázs. A leleplezés kulcsa, a másik fölötti kontroll megszerzésének záloga az inkognitóba burkolózó személy kilétének felfedezésére irányuló parancs: „– Most pedig mondd meg a *neved*. – Először is kérem: ne *tegezz*en. – A *neved* kérdeztem. – *Melanie*. – A másik *neved*? – *Comtesse Melanie*. – Mocskos – nevettem a fanyalgó érzelmességén –, *Szutyok Panna*, *Csutak Treszka*, *Seprű Erzsók*, *nem Melanie grófnő*. [...] X... kalandornő vagy, egy szürke néni, semmi egyéb.” (KDE. 312.) Ezek a fiktív nevek a család- vagy még inkább ragadványnevek etimológiai jelentése és a hivatalos formájú keresztnév helyett használt becéző alakok miatt, a hozzájuk köthető társadalmi konnotációjuk révén alacsony sorból származó névviselőre utalnak. Figyelemre méltó, hogy az elbeszélő olyan gúnyneveket aggat a kalandornőre a származását kétségbe vonva, amelyek a névhangulatot eltúlzó iróniával, kissé letompított formában az Édes Anna „cselédneveit” is megidézhetik Vizyné gondolatfolyamából: „*Héring Lujza* lopott mint a szarka. [...] A parasztok, mint *Varga Őrszi*, dolgoztak, de befőtteket, fűszereket küldözgettek haza. [...] *Karolin* egyszerre két szeretőt tartott. [...] Például *Lidi*, az a rút *Lidi*, az a kis pesztonka, feje búbján azzal a kackiás kőkonttyal. [...] *Mennyei Margit* is ilyen díszes firma volt. [...] És a *Mari*, és a *Viktor*, és az *Ilona*, és a *Tulipán Ilona* és az *Emma*, a *Zakariás Emma* és a *Böske*, a *Rózsás Böske*?” (ÉA. 197–198.) Az X... kalandornő elbeszélőjének egy kérdése utal arra, hogy a behelyettesíthető névvel megjelölt karakternek szimbolikus szerepe is van, és nevének megismerése egyben a legyőzését is jelenti a főhős számára: „Miért is képzeltem, hogy férfi vagy és hogy nagy vagy. [...] Te lennél a halál?” (KDE. 312.) Másrészt a főszereplő által felsorolt becsmérlő nevek nem egyedítenek, nem azonosítanak egyértelműen, azaz a sok név olyan hatást kelthet, mintha csak a típus körülírására szolgálna, és a megnevezett nem is létezne (vö. SLÍZ 2007: 161–162).

Szintén a név kimondására épül és szintén Édes Anna bemutatkozását idézi fel a Boris könyve címet viselő szöveg, amelyben a hivatalnok a név hangos és ismételt kimondására kéri meg a címszereplőt (KDE. 563–565). A név kimondása a másinak való kiszolgáltatottság képzetét kelti: a kézilány először csak halkán meri kimondani a nevét. A név viselője általi elárulása itt a hivatalos azonosíthatóság aktusa. Figyelemre méltó, hogy a Boris becézett alak konnotációja beleillik az Édes Anna „cselédnevei”-t felidéző olvasó számára elvárható, hasonló társadalmi állapotra utaló nevek sorába.

A Péter című történetben a név ismeretének hiánya a megismerés, a megismerkedés lehetőségének hiányát jelenti (KDE. 815–819). Ebben a szövegben Péter nem tudja meg az általa csodált nő nevét, csak Diana istennőhöz hasonlítja, és ezen a néven emlegeti magában. A név nem ismerése egyben a megközelíthetatlenség, a beteljesületlenség jelzője is.

Szintén a névvarázs témájához köthető az Erzsébet című szöveg is, amelyben a név angyal általi kimondása feloldozó és megáldó beszédaktussal jár együtt: „– Erzsébet, a te bűneid meg vannak bocsátva. [...] Áldott vagy, Erzsébet, s ott fenn várnak téged.” (KDE. 832.) Erzsébetnek élete végén az egyszerű életkörülményekhez való visszatérése, valamint az angyal áldása miatt Árpád-házi Szent Erzsébet alakjára asszociálhat az olvasó: „Áldott vagy, mert megfélekedtél önmagadról. Áldott vagy, mert szétosztottad lelkedet, úgyhogy semmi se maradt. [...] Áldott vagy, mert asszony voltál, mert egész nő voltál, a jóság alázatos cselédje, hasonlatos a legmagasztosabb cselédhez, az Úr szolgálóleányához.” (KDE. 832.)

Névvarázsra, a név többszöri kimondása révén a gyerekkori emlék felidezésére épül a Lidike című novella (KDE. 769–772). Ez a történet keretes szerkezetű, Lidike megszólításával kezdődik és zárul a szöveg: „Lásd, Lidike, eszembe jutottál [...]. Mit szólsz ehhez, Lidike? Mondd, hol vagy? Élsz-e még?” (KDE. 769, 772.) A megszólítás Lidike alakjának megidézéseként pozicionálható a szövegben. Ez a megszólítás a gyermekkori becéző alakban rögzült, nem illeszkedik az idő múlásához. A szövegben csak Lidike van megnevezve mint kulcsszereplő; sem az anya, sem az apa, sem pedig az elbeszélő nevét nem tudjuk meg.

Kimondottan érdekes a név szerepe a Margitka című Esti Kornél-novellában, amelyben a kőbe vésett, leírt név az emlékezet számára való megőrzés biztosítója. Ez Esti Kornél felfogásában az egy napot élt, halott kislányt éppúgy megilleti, mint az aggastyánt és a matrónát. Esti úgy menti meg Margitka emlékét az örökkévalóság számára, hogy a kislány nevében levelezőlapot ír, telefonhívást intéz egy élő rokonhoz. A pszichológiai hadviselés célba ér, a név gránitba vésése és bearanyozása Margitka családhoz tartozásának utólagos hitelesítése. (KDE. 917.)

Hasonlóan a leírt név jelentősége, ugyanakkor a névhez köthető szubjektív emlékezet révén a név jelentőségének relativizálódása jelenik meg a Nagy úr, Kis úr című történetben (KDE. 1024–1025). Ebben a szövegben tematizálódik a név felcserélésének lehetséges következménye is, habár ez nem okoz igazi problémát, mivel csak az elbeszélő emlékezetében történik véletlen csere a névviselőknél, az elbeszélő nem túl közeli ismerőseinek a valós kilétére vonatkozóan. Ebben a rövid novellában az elbeszélő Nagy úr nevét pillantja meg a gyászjelentésben a napi sajtót olvasva, de emlékezetében összekeveredik Nagy úr és Kis úr neve és alakja, így tizenöt évig tévesen él az emlékezetében, hogy melyikük halt meg: „Valakiével összetévesztettem a nevét és azt az alakot, egyéniséget, amelyet a név takar. [...] Nyilván akkor is összetévesztettem őket, az ellentétes, tehát hasonló nevüket, amikor azon a reggelen megbocsátható szórakozottsággal az újságot

böngésztem. Ennél fogva ha Nagy úr ma él, akkor Kis úr valószínűleg nem él.” (KDE. 1025.) Ez a szöveg újra igazolja a név fontosságát Kosztolányinál és „a név maga az ember” tézist. Jól tükrözi továbbá a név társadalmi képződményként és azonosító jelként való funkcionálását, ugyanakkor a nevet használó(k) lehetséges szubjektív viszonyulását is a közösség által ismert és használt névhez.

A csúf lány című történetben a név jelenléte a szövegben az öncsalást menti, a valóság és a vágyott lét ellentmondásainak áthidalására szolgál a főszereplő számára, ha csak átmenetileg is. Ebben a szövegben Bella, a csúf lány levelezőpartnerének a sajátja helyett egy olyan fényképet mellékel aktuális válaszához, amelyen elhunyt és nála sokkal szebb húga szerepel. Az udvarlóját sikerül becsapnia, önmagát pedig azzal nyugtatja, hogy ha az ő neve szerepel leírva a levélben, a sorok hozzá szólnak a fotográfia ellenére is: „Valami keserű ízt érzett a szájában. A levelet azonban százszor is elolvasta. Ezek a mámoros, hipnotizáló szavak mégis hozzá szólnak. A *neve* minden lapon előfordul.” (KDE. 162.) A főszereplő esetében kivételesen érdemes lehet figyelembe venni a név olasz, spanyol etimológiai jelentését is: ’szép’. Ez a jelentés kontrasztban áll a névviselő legfőbb jellemzőjével. A történet Pacsirta alakját idézi meg, aki mintegy kinőtte rajta ragadt nevét, hiszen az, ami alapján nevét kapta, már nem aktív szokása, tehát megszűnt a név motiváltsága. A *Bella* név egyébként gyakran visszatér a novellákban, az Orrvérzés című szöveg női szereplője is ezt a nevet viseli, Weiler Bella alakja pedig a Juliska és a Sárika című történetekben is felbukkan. Tágabb irodalmi kontextusban gondolkodva érdemes megjegyezni, hogy a *Bella* név a korabeli szövegek közül megjelenik például Móricz Légy jó mindhalálig című regényében is. Kosztolányinál mindkét említett történetben anyaszerepben látjuk ezt az említés szintjén megjelenő szereplőt, akinek neve interkontextuális viszonyt teremt a két, anekdotikus szerkesztésű, élőbeszédszerű szöveg között (KDE. 938, 968). Szintén *Bella* nevű mellékszereplő jelenik meg a Kínai kancsó című szövegben is (KDE. 946), a név és az elbeszélői stílus révén a fentebb említett történetekhez kapcsolódva és potenciálisan megidézve azokat.

7. A névről való elmélkedés mint szövegszervező motívum, avagy a név szociokulturális beágyazottsága. Szemléletes alapját adhatják az írói névadás vizsgálatának azok a szövegek, amelyekben hosszabb elmélkedést olvashatunk egy névről, s a névről való gondolkodás a történet új dimenzióit nyithatja meg. Ezek a szövegek szintén a második jellemző kategóriába sorolhatóak a név szövegszervező szerepét tekintve: nem a név közszói jelentése, hanem a név valamilyen tekintetben reflektált volta érhető tetten bennük, utalva arra, hogy a név közösségi-kulturális értelemben a világról való ismereteink része.

A főszereplő saját nevével való filozofikus elmélkedésének, nevéhez kötődő asszociációinak lehet tanúja az olvasó a Borotva című szövegben: „sokáig gondolkozott, már látta is a *nevét* a lapokban, az orfeum plakátjain, a villamos újságban. Kasornya Kálmán lábművész. Csak a *neve* nem jó. Ilyen alkalmakra álnevet választ, angolt vagy franciát. Sokszor egymás után kimondta *nevét*, halkan, a fal felé fordulva, belesúgta a vízbe, a csapokba, a szobát megtöltötte vele. Nagyon elcsodálkozott, hogy *neve* is van és hogy éppen így hívják, Kasornya Kálmán. Nem valami dallamos vezetéknev, de van benne valami szomorú muzsika. Alapjában véve az is furcsa, hogy néhány betű jelent egy egész embert. Ez a *név* őt jelenti, fájdalmát, éhségét, testét, melyet megint körülszappanoz puhán és gondosan.” (KDE. 348.) Ebben a szövegben is működik a név kimondása,

a névvarázs révén önmaga felszólítása: „– Kasornya – sóhajtott, mert mindig vezetéknéven szólította magát, amint a vendégek a keresztnévén – ostoba számár vagy.” (KDE. 350.) Az, hogy a főhős családnéven nevezi magát, kettős értelmű lehet. Egyrészt utalhat az önmagától történő elidegenedésre és a saját nevétől való idegenkedésre, borzongásra. Másrészt, mint a szövegből megtudjuk, az állás nélküli pincért a vendégek a bizalmasság és ismerősség, illetve a társadalmi alárendeltség kifejezéseként mindig a keresztnévén szólították, azaz keresztnévét némileg kisajátították társadalomban betöltött funkciójához kötve. Mindennek figyelembevételével az, hogy a főszereplő önmagát családnévén szólítja meg, arra is utalhat, hogy a szokással ellentétben számára inkább a mások által kevésbé használt, általa nem elég szépnek tartott családnéve maradt meg intimebbnek.

A rossz baba karrierje című szövegben a névválasztás sikerült voltáról gondolkodik el az elbeszélő Bolin baba esetében (KDE. 165). Nem a név jelentése a fontos ebben a történetben, hanem a névhangulat, az elnevező hozzá kötődő asszociációi, az, hogy mit fejez ki a névadó számára a név, milyen jelentéstartalommal bír az elbeszélő tudatában: „A húgom utolsó babáját mi magunk kereszteltük el *Bolin*-nak. Nem tudtam, mit jelent ez a *név*, és ma se tudom. Hiába bújom át a meséskönyveket, a szótárakat és a lexikonokat, nem találok bennük, és arra is emlékszem, hogy otthon sohase hallottam. De a *névvel* mindnyájan meg voltunk elégedve. Idegenszerű volt és pajkos. Kifejezte azt, hogy a baba jó családból származó, úrikisasszony, bár nem egészen idegen tőle a szófogadatlanság, a csintalanság bocsánatos bűne.” (KDE. 165.)

A Mariska című szövegben a névről való elmélkedés az idő múlásának képzetéhez, az azon való töprengéshez kapcsolva jelenik meg. A főszereplőnek egy olyan ruhatárosnőről beszélnek, akivel évekkel ezelőtt gyakran találkozhatott, de már egyáltalán nem emlékszik rá. A név maradandósága, állandósága itt a személyiséggel szembeni változatlanságára való rácsodálkozás eszköze: „Akkor *is úgy hívtak engem, mint most*, s mégis mily csodálatos, hogy a kettő már alig egy, és én megijednék, ha az a másik, a régi ott teremne és beszélne a másikkal, a régivel, Mariskával. Azt mondják, hogy hét év alatt testünk minden sejtje kicserélődik. Azóta háromszor hét év múlt el. Idegen lettem önmagamnak.” (KDE. 1169.)

A Páva című novella, mint fentebb arra már utaltam, rövidebbé ellenére azok közé a szövegek közé tartozik, amelyekben a név egyfajta tágran értelmezett beszélő névként funkcionál, azaz fontos a névnek a közszói jelentése is. Másrészt ebben a szövegben nem is a név, hanem a helyette vagy mellette álló megszólítás lesz hangsúlyos, így a második kategóriába is beleillik. A történet főszereplője Páva Gergely tanácsos, aki felesége halálával elmagányosodik, és egyedül társadalmi rangja, „méltóságos” címe élteti. A társadalmi szerepével járó befolyás, az abban való tetszelgés-gyönyörködés válik lételemévé: „Előbb – hogy az utolsó cseppig élvezze a tekintély és hatalom varázsát – még *aláírt* néhány aktát, csengetett, pecsételt, aztán kivette a *névjegyét* és átadta a kunyerálónak. Általában kedvelte a bajba jutott embereket, a gyengéket és a betegeket. Ilyenkor érezte csak, milyen hatalmas és egészséges.” (KDE. 337.) A történet szerint Páva Gergely egy olyan, névtelen kisvárosba utazik, ahol az emberek nem ismerik őt, így nem tudnak az őt éltető, a neki kijáró *méltóságos úr* megszólításról sem; emiatt például kérdőre vonja az őt csak *nagyságos úr* címmel illető pincért. Érdekesség, hogy ebben a szövegben a megszólítás, a társadalmi rang fontossága lép a név helyébe. Ez pedig már átvezet a következő, alábbiakban tárgyalt kategóriára, a névvesztés szimbolikus értelmezésére is.

8. Identitásvesztés és névvesztés. Előfordul, hogy valakinek az elvesztése vagy egy szerep megszűnése együtt jár a szövegekben az identitás elvesztésével, esetleg egy új identitás megtalálásával. A szerep megszűnése egy név, egy megszólítás elvesztésével járhat együtt, de az új szerep együttjárhat egy új megszólítás kiérdemlésével is.

E kategóriában említhetjük a Pokol című novellát, amelyben az anya fiának halálával elveszíti anyaszerepét és identitását is, hiába próbálja őrizni a reményt, hogy fia mégis életben maradt. Érdekes, hogy annak felnőtt korában sohasem becázta gyermekét, fia halála után azonban megváltoznak a vele kapcsolatos névhasználati szokásai: „Sohasem becázgatta. Mindig csak úgy hívta, Károly. De ekkor egyszerre kiszaladt száján, hogy maga is megijedt az új szótól, mely oly kevésbé illett a kövér, harminckét éves ügyvédre: Károlyka. Szerbusz, Károlyka, Isten óvjon, Károlyka, vigyázz magadra, Károlyka. [...] Azután ha beszélt róla, nemegyszer Karcsikának nevezte és később Karikának, ahogy egyéves korában.” (KDE. 422.) Az egyre becézőbbé váló alakok arra utalhatnak, hogy az elvesztett fiú fiatalodik az anya emlékezetében: az anya egyre inkább a fia kisgyermekkoráról őrzött emlékeket idézheti fel, amikor még szorosabb viszonyban volt gyermekével. Míg a halott fiú az életében megszokott *Károly* név mellé több becézőnevet kap anyjától emlékének élénken tartása érdekében, az anya nevét nem tudjuk meg.

A gyermek elvesztése, egy régi identitás elvesztése és egy új megtalálása tematizálódik A szemetes címet viselő novellában. Egy szomszédos faluból jött asszony felismeri és nevén szólítja a korábbi énjétől lassan elidegenedő, *Kis Péter* nevű férfit, aki gyermeke halála után nem tud dolgozni, majd szemetesként kezd tevékenykedni. A nevén szólítással régi identitása idéződik meg, melyhez fájdalmas emlék kötheti, így a szemetes azt válaszolja az öregasszonynak, hogy nem ismeri. A narráció nem ad választ arra, hogy a szemetes igazat mondott-e vagy sem. A későbbiekben már nem is fontos a főszereplő neve, csak a foglalkozása, a szerepe: a gyerekek *szemetes bácsi*-ként szólítják meg. (Vö. KDE. 486–490.) További érdekesség, hogy a történet elején még arról értesülünk, hogy a főhős akkor múlt huszonkilenc éves, viszont a néhány oldalas szöveg végén már az *öreg*-ként említi a narráció. Arról nem értesíti az olvasót az elbeszélő, hogy ténylegesen mennyi időt ölel fel az elbeszélte történet, de az *öreg* megnevezés azt a benyomást keltheti, mintha a megöregedés viszonylag hirtelen, az új szerep megszilárdulásával és a fizikai munkával járó testi-lelki megkeményedéssel következett volna be.

9. Apák és fiúk nevei a novellákban. Jellegzetes eljárásnak tűnik Kosztolányi novellabeli írói névadását tekintve, hogy az egy történeten belül szereplő apának és fiúnak azonos a neve, vagy keresztnév-becenév viszonyban állnak egymással. Az apa-fiú névazonosság fikción kívül keresendő alapja, hogy a névöröklés és a generációkon átívelő tiszteleti névadás még Kosztolányi korában is gyakori névadási hagyománynak számított, és bár mára visszább szorult, természetesen még mindig fellelhető szokás a magyar keresztnévadásban. Ha becézett alakról van szó az apa-fiú névazonosságot tartalmazó történetekben, akkor nem egy esetben a keresztnév egészéhez kapcsolódik a becéző képző (*Péter – Péterke, Miklós – Miklóska*), ami szimbolikus jelentéssel bír a két ember viszonyára nézve. Érdekes lehet az is, hogy melyik szereplőnek a neve szerepel a címben. A Miklóska című történetben az édesapa halálát ártatlan játék során okozza a címszereplő, az ő további élete lesz a novella története. A Miklóska és a már említett A szemetes című történetben a pár egyik tagja hiányzik: Miklóska a véletlen baleset folytán megöli az apját, a szemetes pedig kisfiát veszti el.

Kiemelkedik az apa-fiú kapcsolatot feldolgozó novellák közül a *Károly apja* című szöveg. Címét tekintve azért is érdekes, mert azonos nevű szereplőkről lévén szó, a *Károly apja* cím egyszerre tartalmazza mindkettőjük nevét, utalva ezzel az apa-fiú kapcsolatra mint természettől fogva szoros és akár sorsokat determináló kötelékre. Ebben a történetben a két generáció, apa és fia közötti feszültségre játszik rá érdekes kontrasztként, ötletes szerzői megoldásként a név azonossága. A fiú már felnőtt korú, így nem becéző alakokkal oldja meg a narratíva a megkülönböztetést, hanem *öreg Károly*, *fiatal Károly* jelzővel emlegeti őket, bár az ifjabbat gyakran csak *Károly* néven említi, míg apja az *öreg* megnevezéssel szerepel. A novella az azonosság-különbség mikéntjének és mértékének problematikáját, az örökséggel való szembenézés és az új elfogadásának a lehetőségeit hozza játékba: „Károly nagyon hasonlított az apjához. A teste, lelke egy volt vele. [...] Az öreg Károly – őt is így hívták – egykor híres szobrász volt...” (KDE. 72.) Érdekes momentum, hogy az öreg Károly hanyatlásának kezdetét, a művészvilágból való kiesését is szimbolikusan a név nyilvántartásból való kiiktatásával érzékelteti a szerző: „Pár év előtt még tagja volt több képzőművészeti és irodalompartoló társaságnak, azután megunta a tagsági díjak fizetését, zsémbelődött a túrhetetlen reprezentálásokra, és kimaradt mindenünnen. Az egyesületi könyvek nagy vonalozott lapjain kihúzták *nevét*, s szép betűkkel melléje írták: kimaradt.” (KDE. 72.)

10. Összegzés és kitekintés. A vizsgált novellák névtani szempontból a bennük előforduló nevek funkciója szerint osztályozhatóak, azonban a lehetséges vizsgálati szempontok nem teljesen homogének, és a szövegek főbb sajátosságai alapján alakíthatók ki. Az írói névadási és névhasználati stratégiákat figyelembe véve a névtelenség már önmagában is sokrétű funkciói mellett két jellegzetes eljárás figyelhető meg Kosztolányi novelláiban. Az egyik ilyen típus, amikor a név közszói, etimológiai jelentése nyer értelmet a történet kibontakozása során. A másik, egyben a leggyakoribb eljárás az, amikor a névről, valamint a névhasználatról való szociokulturális ismereteink révén irányítja a szerző az olvasói figyelmet.

A minél szélesebb körű és általánosabb szempontok megállapításához elengedhetetlen az életmű novellaanyagának teljesebb körű vizsgálata, valamint a műfaji különbségek névtani szempontú figyelembevétele. Mindenekelőtt fontos jövőbeni feladat a szerző névadási-névhasználati profilját egyértelműen azonosító sajátosságok megállapítása érdekében a Kosztolányi-regényszövegek hasonló stratégiáinak alapos feltérképezése, hiszen az írói névhasználati szokások megismerése nemcsak jócskán árulkodik az író egyéniségéről, hanem hozzájárul a szövegek mindenkori interpretációjához is. Árnyalja az összképet az a szövegterjedelemből kifolyólag is gyakori jelenség, hogy az írói névadási és névhasználati stratégiák keverednek egy művön belül. A fenti vizsgálat haszna, hogy kiindulópontot és ötletet nyújthat más szerzők hasonló eljárásainak a vizsgálatához, megnyitva a lehetőséget az írói névadási és névhasználati stratégiák, valamint a műfajokhoz köthető eljárások általánosabb megismeréséhez és összehasonlíthatóságához.

Felhasznált források

ÉA. = Kosztolányi Dezső 1926/1999. *Édes Anna*. In: Uő, *Pacsirta. Édes Anna*. Európa Könyvkiadó, Budapest. 5–175.

- P. = Kosztolányi Dezső 1923/1999. *Pacsirta*. In: Uő, *Pacsirta. Édes Anna*. Európa Könyvkiadó, Budapest. 177–400.
- Kosztolányi Dezső 1931/2002. *Hogyan születik a vers és a regény? Válasz és vallomás egy kérdésre*. In: RÉZ PÁL s. a. r., *Nyelv és lélek*. Osiris Kiadó, Budapest. 453–459.
- KDE. = Kosztolányi Dezső 1965. *Kosztolányi Dezső elbeszélései*. S. a. r. RÉZ PÁL. Magyar Helikon, Budapest.

Hivatkozott irodalom

- BUCSICS KATALIN 2013. Szövegforrások és további kiadások. In: DOBOS ISTVÁN – SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY – VERES ANDRÁS szerk., *Pacsirta*. Kosztolányi Dezső Összes Művei. Kritikai Kiadás. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony. 613–666.
- FARKAS TAMÁS 2014. A névtelenség és a megnevezés alapkérdéseiről. In: BAUKO JÁNOS – BENYOVSZKY KRISZTIÁN szerk., *A nevek szemiotikája*. Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara – Magyar Szemiotikai Társaság, Nyitra–Budapest. 124–138.
- HAJDÚ MIHÁLY 1998. A tulajdonnév „meghatározása”. *Névtani Értesítő* 20: 5–12.
- HAJDÚ MIHÁLY 2003. *Általános és magyar névtan. Személynevek*. Osiris Kiadó, Budapest.
- HORVÁTH MÁRIA 1959. Sárszeg. Adalékok az irodalmi (írói) helynévadáshoz. *Magyar Nyelvőr* 83: 423–428.
- JÓZAN ILDIKÓ – PARÁDI ANDREA 2011. Kézirat. In: SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY – VERES ANDRÁS szerk., *Esti Kornél. Kosztolányi Dezső összes művei*. Kritikai kiadás. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony. 410–415.
- KOROMPAY KLÁRA 1999. Nevek hiánya, nevek sérülése (Irodalmi példák alapján). *Névtani Értesítő* 21: 290–293.
- KOVALOVSKY MIKLÓS 1934. *Az irodalmi névadás*. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 34. Magyar Nyelvtudományi Társaság, Budapest.
- KOVALOVSKY MIKLÓS 1991. Nevek holdudvarában. *Névtani Értesítő* 13: 7–14.
- PÁJI GRÉTA 2012. *Kosztolányi Dezső írói névadása*. Szakdolgozat. ELTE BTK, Budapest.
- PÁJI GRÉTA 2014. Poliszém jelentésszerkezetek Kosztolányi Dezső Édes Anna című regényében. *Névtani Értesítő* 36: 159–167.
- PÁJI GRÉTA 2016. A Sárszeg helynevek kontextuális hasonlóságai és különbségei a Kosztolányi-életmű szövegeiben. In: KOCSIS ZSUZSANNA – NÉMETH LUCA ANNA – TAKÁCS EDIT szerk., *Találkozások Félúton. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Nyelvtudományi Doktori Iskolájának 10. Félúton konferenciáján elhangzott előadások tanulmánykötete*. ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 80–91.
- PÁJI GRÉTA megj. e. Az írói névadásbeli változtatások lehetséges okairól és az olvasói asszociációkról Kosztolányi Dezső szépprózai művei kapcsán. In: KOCSIS ZSUZSANNA – KRIZSAI FRUZSINA – NÉMETH LUCA ANNA szerk., *Félúton 11. Az ELTE BTK Nyelvtudományi Doktori Iskolájának konferenciája 2015. október 8–9*. Megjelenés előtt.
- G. PAPP KATALIN 2009. „én Alsórácegresből vagyok...” Írói névadás Lázár Ervin műveiben. Doktori (PhD) értekezés. ELTE BTK, Budapest. <http://doktori.btk.elte.hu/lingv/gecseysandorne-pappkatalin/diss.pdf> (2016. 01. 26.)
- PARÁDI ANDREA 2014. Kézirat. In: DOBOS ISTVÁN – SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY – VERES ANDRÁS szerk., *Aranyársarkány. Kosztolányi Dezső Összes Művei*. Kritikai Kiadás. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony. 1028–1043.

- RÉZ PÁL 1965. Jegyzet. In: RÉZ PÁL s. a. r., *Kosztolányi Dezső elbeszélései*. Magyar Helikon, Budapest. 1285–1289.
- SLÍZ MARIANN 2007. Név és névtelenség Italo Calvino „A nemlétező lovag” című művében. *Névtani Értesítő* 29: 161–165.
- SLÍZ MARIANN 2012. Tulajdonnév és kategorizáció. *Magyar Nyelv* 108: 282–291, 400–410.
- SLÍZ MARIANN 2013. *Rúth Rhonda és Phil O’Dendron*. A névadás szerepe a paródiában. In: VARGHA KATALIN – T. LITOVKINA ANNA – BARTA ZSUZSANNA szerk., *Sokszínű humor. A III. Magyar Interdiszciplináris Humorkonferencia előadásai*. Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához 151. Tinta Könyvkiadó, Budapest. 81–89.
- SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY 2010. *Kosztolányi Dezső*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony.
- SZILÁGYI ZSÓFIA 2012. Lázás lobogás és előfizető-gyűjtő ívek. Kosztolányi Dezső pályakezdése és a *Boszorkányos esték*. *Kalligram* 21: 45–51.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 1997. Poszmodern névadás (A névjelleg változása). In: B. GERGELY PIROSKA – HAJDÚ MIHÁLY szerk., *Az V. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Miskolc, 1995. augusztus 28–30.)* 1–2. A Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 209. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Miskolci Egyetem Bölcsészettudományi Intézet, Budapest–Miskolc. 2: 600–606.
- TOLCSVAI NAGY GÁBOR 2008. A tulajdonnév jelentése. In: BÖLCSKEI ANDREA – N. CSÁSZI ILDIKÓ szerk., *Név és valóság. A VI. Magyar Névtudományi Konferencia előadásai (Balatonszárszó, 2007. június 22–24.)*. A Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Kiadványai 1. Károli Gáspár Református Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék, Budapest. 30–41.
- TÓTH-CZIFRA JÚLIA – VERES ANDRÁS 2011. Előszó a jegyzetekhez. In: SZEGEDY-MASZÁK MIHÁLY – VERES ANDRÁS szerk., *Esti Kornél*. Kosztolányi Dezső Összes Művei. Kritikai Kiadás. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony. 406–407.

PÁJI GRÉTA

Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

GRÉTA PÁJI, Name giving tendencies and strategies in short stories by Dezső Kosztolányi

When examining Kosztolányi’s short stories, as in the case of his novels, great importance should be attached to names and to comments made on names. Three distinct name giving strategies can be observed in Kosztolányi’s short stories, which, at the same time, can also be used as bases for comparison of the tendencies in name giving and name use in texts of different genres by the same author. Besides namelessness – which itself may fulfil different functions – two other tendencies seem to be relevant. One strategy uses the appellative meaning of the name as a stylistic and story organizing element; the other strategy relies on the basic and well-practised knowledge the reader has of names and name use, focusing attention directly without long explanations. The author emphasizes the well-known fact that names and name choice play an essential role in Kosztolányi’s works.